

УДК 349.2

С. В. Журавльов*здобувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Постановка проблеми. Юридична відповідальність працівників Державного бюро розслідувань є важливим елементом його адміністративно-правового статусу, що охоплює: юридичну відповідальність ДБР як юридичної особи, юридичну відповідальність керівництва відомства, юридичну відповідальність працівників ДБР. Але питання юридичної відповідальності належно не врегульовано. Втім, перш ніж визначитись із напрямками вдосконалення правового регулювання дисциплінарних стягнень працівників Державного бюро розслідувань, перш за все слід визначитись із низкою загальнотеоретичних аспектів, зокрема принципами, на яких ця діяльність має будуватись.

Стан дослідження. На сторінках наукової та навчальної літератури досить багато уваги приділяється поняттю та значенню принципів. Зокрема у сфері права загальні та специфічні аспекти принципів досліджували: В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, В.М. Кириченко, О.М. Куракін, В.С. Нерсисянц, О.М. Бандурка, В.К. Бабаєв та ін. У контексті трудових відносин і турової галузі права принципи досліджували: Н.Б. Болотіна, О.М. Ярошенко, М. І. Іншин, П.Д. Пилипенко, Г. І. Чанишева, Н.М. Хуторян та ін. Зусиллями цих та інших науковців було сформовано суттєве та змістовне теоретичне підґрунтя із проблематики принципів. Втім, це не применшує актуальності дослідження принципів у розрізі окремих правових інститутів та явищ.

Саме тому у даному дослідженні ми маємо на меті дослідити сутність, значення та коло принципів правового регулювання дисциплінарних стягнень працівників ДБР.

Виклад основного матеріалу. У тлумачній словниковій літературі термін «принцип» (від з лат. «principium» – початок, основа [1, с. 461]) визначається як: основне, вихідне положення якої-небудь системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації; основна особливість устрою, дії механізму, пристрою, тощо; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [2, с. 1125].

О. Є. Гаршина, проаналізувавши ряд наукових позицій з приводу сутності та значення принци-

пу як наукової категорії, зазначає, що він (тобто принцип) – це основоположна категорія, адже за своєю суттю він є началом, вихідною точкою, виступаючи тим первинним, з чого виводяться інші поняття. Саме принцип визначає уявлення про предмет або явище, в основі яких він закладений. Принцип – саме те ядро, яке органічно об'єднує навколо себе інші елементи. Ось чому, знаючи вихідні положення, на яких базується конкретний феномен, можна з легкістю пізнати його характеристики, визначити складові частини, особливості, закономірності тощо. Слід зазначити також, що як основоположна категорія принципи існують не тільки на рівні загальних категорій, а поширюється і на рівень конкретних, тобто діють стосовно як найчисельнішої групи явищ, так й окремо взятого феномену. Принцип має універсальний характер, адже будь-яка сфера буття володіє вихідними положеннями, які є її невід'ємною складовою. Він є тією категорією, через яку ведеться пізнання сутності будь-якого феномену. Це відбувається за рахунок синтезу світового досвіду, узагальнення, в результаті чого відбувається звільнення від конкретного та часткового. Саме узагальнення дозволяє вивільнити загальні принципи з хаосу явищ, які їх затемнюють, уніфікувати й у «єдиній формулі» ототожнювати безліч різноманітних речей і подій. Базуючись на узагальненні, принцип здатний не тільки відображати рівень того, що було досягнуто, але й давати певний поштовх для проведення подальших пізнавальних дій, оскільки, як відомо, «без узагальнення не може бути пізнання» [3, с. 201]. Проте, наголошує О.Є. Гаршина, у принципах відображаються лише найбільш важливі узагальнення. В їх основі лежать встановлені закономірності, тобто положення, які вже підтверджені історією розвитку та відображають об'єктивну реальність. Основою для появи будь-якого принципу завжди є ідея. Ось чому досить часто вони ототожнюються, чого, на нашу думку, не повинно бути. Наука визначає ідею як інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Вона базується на наявних знаннях, але виявляє раніше не помічені закономірності [4, с. 14]. Таким чином, можна сказати, що принцип – це максимально узагальнена ідея,

яка увібрала у себе ідеї меншого ступеня узагальнення. На підставі зазначеного, дослідниця доходить висновку, що принцип є важливим елементом науки та виступає однією з центральних її категорій.

С. В. Прийма, аналізуючи поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями, як і попередня дослідниця відмічає, що при характеристиці принципу зазвичай звертається увага на те, що він, по-перше, становить ідею, положення, вимогу, цінність, стандарт і, по-друге, він є не простим положенням, ідеєю, вимогою, цінністю, стандартом, а основним основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним. У цілому більшість цих слів є синонімами, однак при більш докладному розгляді можна побачити певну відмінність між категоріями «принцип», «ідея», «положення», «вимога», «цінність», «стандарт». Так, ідея (від грец. *idea* – зовнішність, об'єкт мислення, першообраз) – це форма осягнення світу в думці; у науковій сфері ідеї узагальнюють досвід попереднього розвитку знання в тій чи іншій галузі, вони служать основою, що синтезує знання в цілісну систему, виконують роль евристичних принципів пояснення світу [5, с. 83]. Це форма наукового пізнання, що відображає зв'язки, закономірності дійсності та спрямована на її перетворення, а також поєднує істинне знання про дійсність і суб'єктивну мету її перетворення. С. В. Прийма підкреслює, що ідея не просто відображає дійсність такою, як вона є, а й її розвиток, можливі тенденції тощо. Слід погодитись із тим, що в основі кожного принципу знаходиться певна ідея. Відомо, що будь-яка загальна ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями буття людей і рівнем їх цивілізації. Термін «ідея» відображає генетичний аспект принципу, допомагає продемонструвати, що принципи є інтелектуально-духовними засадами та надають принципам такої риси, як універсальність, самоочевидність, самодостатність [6, с. 25–26].

В. Я. Малиновський з приводу принципів пише, що вони, як поняття теорії, відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам. Принципи – це специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності. Можна сказати, що принципи характеризуються двома ознаками: а) належність до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей; б) зафіксованість у суспільній свідомості (відповідних поняттях). Принцип є результатом

наукового пізнання, при цьому слід урахувати, що не всі закономірності, відносини і взаємозв'язки державного управління сьогодні досліджені та сформульовані у вигляді принципів. Практична дія принципів не залежить від них самих, а повністю визначається ставленням до них людей. Лише знати принципи недостатньо, необхідно ще хотіти і могли застосовувати їх в управлінській діяльності [7, с. 190-192]. Звертаючись до принципів державного управління, В. Я. Малиновський визначив їх як фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, що відображають закони розвитку відносин управління, сформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, на основі якого будуватиметься і функціонує апарат державного управління [7, с. 192]. На практиці, наголошує автор, принципами управління керуються згідно з політичними, соціально-економічними та культурними умовами, що склалися в суспільстві. Принципи управління обґрунтовують, роз'яснюють зв'язки як між об'єктом і суб'єктом управління, так і всередині кожного з них. Вони відображають властивості, притаманні управлінській системі в цілому, а також окремим її елементам, явищам, процесам. Принципи відображають зміст і взаємозв'язки основних елементів системи управління. Принципи державного управління динамічні за змістом і формою, вони формуються людьми у зв'язку з конкретними політичними, соціально-економічними і культурними чинниками, відображаючи ступінь творчого використання закономірностей державного управління. Безпосередньо на практиці принципи управління набувають характеру норми, правила, якими керуються в управлінській діяльності. Гнучкість і динамізм принципів державного управління проявляється і в тому, що у кожній конкретній сфері діяльності формуються свої конкретні принципи здійснення управлінських функцій [7, с. 191-192].

М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та ін. висвітлюючи сутність та значення принципів права, пишуть, що науковій і навчальній літературі принципи характеризують принципи як загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. З давніх давен принцип, зазначають правники, вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. При цьому принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких

принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [8, с. 193]. Провідна роль принципів забезпечується, наголошують М.В. Цвік та ін., прямим чи непрямым їхнім закріпленням у нормах права. Ті засади, що не закріплені у правових приписах, можуть вважатися лише ідеями права, і належать вони до сфери правосвідомості, їх іноді називають «правовими принципами», що передують створенню системи права. У свою чергу, принципи права можуть бути прямо сформульовані в законодавстві або ж впливати з його загального смислу. Вони стають орієнтиром правотворчої і правозастосовчої діяльності органів держави. Значення принципів у праві обумовлюється тим, що вони: мають властивість вищої імперативності, універсальності, загальнозначущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; спрямовують розвиток функціонування всієї правової системи; і зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовчої та іншої юридичної діяльності; і виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють подоланню прогалин у праві; впливають на рівень правосвідомості в суспільстві [8, с. 193-194]. О.П. Віхров, І.О. Віхрова тлумачать принципи права як основні керівні засади, вихідні ідеї, положення, які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і розвитку людини та суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання [9]. Автори зауважують на тому, що саме через принципи найбільшою мірою розкривається сутність права. Сутність права – це обумовлена матеріальними і соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства, соціальних груп, окремих індивідів загальна воля, результат узгодження, поєднання приватних і специфічних інтересів, яка відображена у законі або в інший спосіб визнана державою і тим самим виступає загальним (загальносоціальним) масштабом, мірою (регулятором) поведінки і діяльності людей. Визнання загальної волі сутністю права виділяє право серед інших нормативних регуляторів, надає йому якості загальносоціального регулятора, інструменту досягнення суспільної злагоди і соціального миру в суспільстві [9].

А.М. Колодій, висвітлюючи проблематику принципів права, зазначає, що вони (тобто принципи права) постійно притягують до себе увагу вчених-правознавців, проте через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння принципів права вимагає дослідження і доопрацювання. Будь-які принципи, у тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають й інтереси якої вони задоволь-

няють. Принципи є соціальними явищами, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя. Головними джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя. У той же час, стверджує науковець, не можна заперечувати того, що спочатку зміст принципів права намічається самим життям, спонтанно, у суспільних соціальних відносинах, що складаються у реальному житті та отримують пізніше регламентацію і захист з боку держави у комплексах суб'єктивних прав учасників правовідносин. Виникнення принципів права, як загальносоціальних, є необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм, тому що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення. Саме так у надрах громадянського суспільства, в межах правоутворення, за допомогою юридичної практики зароджуються нові юридичні принципи, що еволюційно відмінюють дію застарілих, не актуальних принципів [10, с. 42]. Звідси А. М. Колодій доходить висновку, що категорія «принципи права» повинна використовуватися в усіх випадках, коли йдеться про відправні ідеї і положення, що належать до юриспруденції. Термін «принципи» може лише уточнюватись і деталізуватись залежно від того, якою є сфера його існування і функціональна спрямованість. Таким чином, принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвитку. Саме принципи права є критерієм законності та правомірності дії громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції та за відомих умов мають велике значення для зростання правосвідомості населення, його культури й освіти [10, с. 43].

Висновки. Отже, враховуючи вище викладене, можемо дійти висновку, що принципами правового регулювання дисциплінарних стягнень працівників Державного бюро розслідувань є, обумовлені закономірностями суспільного життя, основоположні ідеї, що прямо чи опосередковано виражені у відповідних джерелах права, мають загальний, імперативний характер, та на яких ґрунтується застосування зазначених дисциплінарних стягнень.

До ключових ознак даних принципів слід віднести такі:

– мають суб'єктивно-об'єктивну природу, яка проявляється у тому, що з одного боку вони, тобто принципи, – це результат людської науко-пізнавальної діяльності, а з іншого – в основі принципів лежать певні, об'єктивно існуючі закономірності, на підставі вивчення, осмислення яких, і формулюються принципи;

– імперативний характер. Тобто вимоги, що становлять зміст принципів мають обов'язковий, незаперечний характер;

– загальний характер. Принципи, як правило, не містять конкретних вимог і є досить просторими у своїх формулюваннях. Правові принципи – це загальне мірило діяльності, поведінки, відносин, при цьому вони не конкретизують права та обов'язки, на відміну від правових норм;

– формують ідейне підґрунтя механізму застосування дисциплінарних стягнень до працівників ДБР. Вони виражають соціально-правову сутність даного інституту, закономірності, на яких ґрунтується його функціонування;

– характеризуються високим рівнем стабільності і тривалості дії;

– прямо чи опосередковано виражаються у положеннях чинного законодавства, завдяки чому принципи і набувають загальнообов'язкового характеру.

Література

1. Словник іншомовних слів, Укладачі: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. «Наукова Думка», Київ, 2000, с. 680.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. -К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, 1728 с.
3. Горский Д.П. Обобщение и познание М.: Мысль, 1985. 208 с.
4. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. К., 2008. 310 с.
5. Огурцов, А. П. Идея [Текст] / А. П. Огурцов // Новая философская энциклопедия : в 4 т. М. : Мысль, 2001. Т. 2, с. 640
6. Погребняк, С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) [Текст] : монографія / С. П. Погребняк. Х. : Право, 2008. 240 с.
7. Малиновський В. Я. // Державне управління: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с
8. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. 432 с.
9. Теорія держави і права: курс лекцій: навчальний посібник / О.П. Віхров, І.О. Віхрова. – Чернівці: Десна Поліграф, 2015. 304 с.// [Електронний ресурс]

Режим доступу: https://pidruchniki.com/84550/pravo/sutnist_printsipi_pravahttps://pidruchniki.com/84550/pravo/sutnist_printsipi_prava

10. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація [Текст] / А. М. Колодій // Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 42-46.

Анотація

Журавльов С. В. Поняття та ознаки принципів правового регулювання дисциплінарних стягнень працівників Державного бюро розслідувань. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів правового регулювання дисциплінарних стягнень працівників Державного бюро розслідувань. До ключових ознак даних принципів віднесено: мають суб'єктивно-об'єктивну природу; імперативний характер; загальний характер; формують ідейне підґрунтя механізму застосування дисциплінарних стягнень до працівників ДБР; характеризуються високим рівнем стабільності і тривалості дії; прямо чи опосередковано виражаються у положеннях чинного законодавства.

Ключові слова: принципи, принципи права, правове регулювання, дисциплінарні стягнення, Державне бюро розслідувань.

Аннотация

Журавльов С. В. Понятие и признаки принципов правового регулирования дисциплинарных взысканий работников Государственного бюро расследований. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, предложено авторское определение понятия принципов правового регулирования дисциплинарных взысканий работников Государственного бюро расследований. К ключевым признакам данных принципов отнесены: имеют субъективно-объективную природу; императивный характер; формируют идейную основу механизма применения дисциплинарных взысканий к работникам ГБР; характеризуются высоким уровнем стабильности и продолжительности действия; прямо или косвенно выражаются в положениях действующего законодательства.

Ключевые слова: принципы, принципы права, правовое регулирование, дисциплинарные взыскания, Государственное бюро расследований

Summary

Zhuravlov S. V. The concept and features of the principles of legal regulation of disciplinary sanctions against employees of the State Bureau of Investigation. – Article.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists, the author defines the concept of principles of legal regulation of disciplinary sanctions of employees of the State Bureau of Investigation. The key features of these principles are: they are subjective and objective in nature; imperative character; general character; form an ideological basis for the mechanism of disciplinary sanctions applied to employees of the DBS; characterized by a high level of stability and duration of action; directly or indirectly expressed in the provisions of current law.

Key words: principles, principles of law, legal regulation, disciplinary sanctions, State Bureau of Investigation.